

УДК 94(474):321.013

**СПРОБЫ СТВАРЭННЯ РЭГІЯНАЛЬНАГА АБ'ЯДНАННЯ БАЛТЫЙСКІХ ДЗЯРЖАЎ
У 1918–1921 ГАДАХ****канд. гіст. навук А.А. ВАЛОДЗЬКІН
(Інстытут эканомікі НАН Беларусі, Мінск)**

Аналізуюцца тэарэтычныя канцэпцыі і практычныя спробы стварэння рэгіянальнага аб'яднання балтыйскіх краін у 1918–1921 гадах. На падставе апублікаваных у Літве архіўных крыніц адпаведнага перыяду аднаўляецца храналогія супрацоўніцтва гэтых краін у вырашэнні агульных праблем падчас вайны за вызваленне і змагання за міжнароднае прызнанне. Таксама вызначаюцца супярэчнасці ў іх адносінах і прычыны, што не дазволілі ім у разглядаемы перыяд ажыццявіць планы па стварэнні рэгіянальнага аб'яднання на Балтыцы.

Спробы стварэння рэгіянальнага аб'яднання краін Балтыі ў міжваенны перыяд (1920–1930-я гг.) з'яўляюцца адной з самых маладаследаваных і між тым вельмі цікавых старонак еўрапейскай гісторыі ХХ стагоддзя. Навуковую цікаўнасць гэтыя працэсы выклікаюць найперш тым, што ўяўляюць сабой адну з першых спроб рэгіянальнай інтэграцыі ў Еўропе, бо аналіз вылучаных праектаў аб'яднання яскрава сведчыць аб тым, што размова вялася не толькі аб стварэнні класічнай міждзяржаўнай ваеннай каліцыі, ці шматэтнічнай дзяржавы на падставе нераўнапраўнага падпарадкавання адных этнасаў другім (як гэта мела месца пры стварэнні Каралеўства сербаў, харватаў і славенцаў (Югаславіі) ці Чэхаславакіі), а менавіта аб комплексным і раўнапраўным збліжэнні, якое мы зараз называем інтэграцыяй. Па-другое, у адрозненне ад краін Заходняй Еўропы, дзе інтэграцыйныя праекты пачалі ажыццяўляцца на базе ўжо сфарміраваных нацыянальных дзяржаў (з нагоды чаго, інтэграцыйныя структуры часта называюць наднацыянальнымі), у выпадку краін Балтыі яны развіваліся паралельна стварэнню нацыянальнай дзяржаўнасці, а часам нават аспярэджвалі яго. У гэтым сэнсе досвед краін Балтыі ў 1920–1930-я гады вельмі нагадвае досвед Беларусі ў 1990–2000-я гады, калі наша краіна, ледзве набыўшы незалежнасць і актыўна прыступіўшы да будаўніцтва нацыянальнай дзяржаўнасці, пачала ўдзельнічаць у развіцці інтэграцыйных праектаў на постсавецкай прасторы.

Зрэшты, па-трэцяе, аналіз праектаў інтэграцыі краін Балтыі ў міжваенны перыяд дапамагае зразумець карані іх сённяшняй празаходняй геапалітычнай арыентацыі. Бо фактычна ўсе гэтыя праекты распрацоўваліся з разлікам на прамую ці ўскосную падтрымку дзяржаў Антанты – найперш, Англіі і Францыі, якая павінна была ўраўнаважыць палітычны і ваенны ўціск з боку такіх моцных суседзяў, як Германія і Расія/СССР, і дапамагчы краінам Балтыі супрацьстаяць іх памкненням да гегімоніі ў Балтыйскім рэгіёне. З аднаўленнем сваёй дзяржаўнай незалежнасці напачатку 1990-х Літва, Латвія і Эстонія не толькі вярнуліся да гэтай геапалітычнай схемы, але і паклалі яе ў аснову сваёй знешняй палітыкі – з тым толькі адрозненнем, што замест стварэння рэгіянальнага аб'яднання пад патранажам Захаду была абрана прамая інтэграцыя ў асноўныя заходнія інстытуты, а месца Англіі і Францыі ў якасці галоўнага гаранта іх бяспекі занялі Злучаныя Штаты Амерыкі як новы лідар заходняга свету.

Асноўная частка. Характарызуючы гістарыяграфію праблемы, найперш трэба ўзгадаць амерыканскага гісторыка латвійскага паходжання Эдгара Андэрсана (Edgar Anderson, у некаторых крыніцах даецца латвійскае напісанне – Edgars Andersons). Галоўнымі працамі даследчыка з'яўляюцца трохтомнік “Балтыйская прастора ў сусветнай палітыцы 1914–1945” (The Baltic Area in World Affairs 1914–1945) і двухтомнік “Міжнароднае становішча Латвіі ў 1914–1945” (Latvijas Starptautiskais Stavoklis 1914–1945). Працуючы ў каліфарнійскім універсітэце г. Сан-Хасэ, ён надрукаваў у 1966–1968 гадах серыю артыкулаў, прысвечаных спробам стварэння саюза балтыйскіх дзяржаў напрацягу ўсяго міжваеннага перыяду. Для нашых храналагічных рамак найбольшае значэнне мае праца Андэрсана “Toward the Baltic Union: The Initial Phase” (“Да балтыйскага саюза: пачатковая фаза”) [1].

З сучасных даследчыкаў тэмы яднання краін Балтыі ў міжваенны перыяд варта вызначыць літоўскага прафесара Зянонаса Буткуса (Zenonas Butkus), вядомага шэрагам прац па даследаванні міждзяржаўных стасункаў краін Балтыі ў 1920–1930-я гады. Асабліваю каштоўнасць для даследавання заяўленай тэматыкі мае складзены і выдадзены навукоўцамі Інстытута гісторыі НАН Літвы і Віленскага ўніверсітэта пад кіраўніцтвам З. Буткуса збор архіўных дакументаў і матэрыялаў “Ідэя і практыка адзінства балтыйскіх дзяржаў у 1918–1940 гг.” (Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais). У гэтай кнізе прадстаўлена больш за 300 дыпламатычных крыніц, вытрымак з канцэптальных прац і публічных выступаў, а таксама паведамленняў тагачаснай прэсы, сабраных у архівах Літвы, Латвіі, Эстоніі,

Германіі і Расіі і падзеленых на пяць храналагічных раздзелаў адпаведна пяці асноўным этапам кансалідацыі балтыйскіх краін, вылучаных прафесарам Буткусам.

Спачатку разгледзім канцэптuallyныя вытокі праектаў аб'яднання балтыйскіх краін. Умоўна кажучы, тут можна вылучыць дзве тэарэтычныя плыні: літоўскую і эстонскую. Першую з іх прадстаўлялі такія грамадскія дзеячы, палітыкі і філосафы, як Ёнас Шлюпас, Оскар дэ Любіч-Мілаш і Стасіс Шалкаўскас; другую – Яан Тынісан і Карэль-Роберт Пуста. Для літоўскіх аўтараў была характэрна засяроджанасць на ідэе стварэння аб'яднанай дзяржавы двух балцкіх народаў – літоўцаў і латышоў. Так, палітык, грамадскі дзеяч і першы пасланнік Літвы ў Латвіі Ёнас Шлюпас яшчэ з 1885 года выношваў ідэю стварэння агульнай літоўска-латвійскай дзяржавы. У 1918 годзе ён апублікаваў сваю канцэпцыю ў трактате “Літоўска-латвійская рэспубліка і саюз паўночных нацый”. Адпаведна яго канцэпцыі гэта павінна быць зусім не малая дзяржава з насельніцтвам каля 10 мільёнаў чалавек, пабудаваная на прынцыпах раўнапраўнай федэрацыі дзвюх нацый з рэспубліканскай формай праўлення – агульным прэзідэнтам, парламентам, заканадаўствам і агульнай сталіцай у Вільні. Пры гэтым кожная нацыя павінна мець аўтаномію ў культурных і муніцыпальных справах. Планавалася, што гэта дзяржава ўступіць у саюз з Эстоніяй, Фінляндіяй і скандынаўскімі краінамі, захоўваючы пры гэтым свой суверэнітэт, і будзе развіваць міжнародны гандаль, ствараючы спрыяльныя ўмовы для расійскага і польскага транзіту праз сваю тэрыторыю і праз Балтыйскае мора [2].

У пачатку наступнага 1919 года паэт і дыпламат літоўскага паходжання граф Оскар Владіслаў дэ Любіч Мілаш выдаў у Парыжы на французскай мове артыкул “Адзіная рэспубліка Літвы і Латвіі”, дзе быў каротка пададзены план стварэння аб'яднанай літоўска-латвійскай дзяржавы, вельмі падобны да плана Шлюпаса. Як і Шлюпас, ён падкрэсліваў, што гэта будзе немалая дзяржава з насельніцтвам каля 10 мільёнаў чалавек, якая здолее супрацьстаяць панаванню славянскіх і германскіх дзяржаў у рэгіёне Балтыйскага мора. Аб'яднаная з роднаснай Латвіяй, Літва забяспечыць сабе тыл на поўначы, што ўзмацніць яе пазіцыі ў няпростых адносінах з Польшчай. Аднак, у адрозненне ад Шлюпаса, Мілаш лічыў, што гэта аб'яднаная дзяржава павінна больш арыентавацца на краіны Антанты (асабліва, на Францыю), цесныя сувязі з якімі дазваляць супрацьстаяць геапалітычнаму ўціску Расіі і Германіі [4].

Ідэі стварэння аб'яднанай літоўска-латвійскай дзяржавы часткова закраналіся і ў выдадзеным у тым жа 1919 годзе ў Жэневе трактате літоўскага філосафа і грамадскага дзеяча Стасіса Шалкаўскаса “На водападзеле двух сусветаў”. Ён лічыў, што “дзве роднасных нацыі” добра дапоўняць адна адну ў культурным плане – “латышская практычнасць” дапасуецца да “літоўскага ідэалізму і інтэлектуальнасці”. Стварэнне аб'яднанай дзяржавы, па меркаванні Шалкаўскаса, паслабіла б польскія элементы ў Літве і нямецкія ў Латвіі. Як і Шлюпас, ён лічыў, што гэта дзяржава павінна ўступіць у саюз з краінамі Скандынавіі, каб дасягнуць балансу сіл паміж Германіяй і Расіяй [5].

Што тычыцца эстонскіх аўтараў, іх праекты адрозніваліся большай маштабнасцю і агульным трэндам на аб'яднанне краін Балтыі са скандынаўскімі дзяржавамі. Так, падчас рэвалюцыйных падзей у Расіі 1917 года адзін з эстонскіх нацыянальных лідэраў і будучы прэм'ер-міністр гэтай краіны Яан Тынісан прапанаваў у якасці найлепшага рашэння праблем балтыйскага рэгіёна стварэнне сумеснай скандынаўска-балтыйскай федэрацыі. Аднак 7 верасня 1917 года Земскі Савет Эстоніі, нават не абмяркоўваючы слушнасць гэтай прапановы, адпрэчыў яе як цалкам утапічную на той час [1].

Другі эстонскі палітык і дыпламат, удзельнік эстонскай дэлегацыі на Парыжскай мірнай канферэнцыі і будучы міністр замежных спраў краіны, Карэль-Роберт Пуста, апублікаваў напрыканцы 1918 года ў Парыжы артыкул “Балтыйская ліга”, які змяшчаў, з аднаго боку, больш маштабны, а з другога – больш стрыманы праект саюза краін, размешчаных вакол Балтыйскага мора. Зыходзячы з этнічных адрозненняў іх народаў, Пуста лічыў, што яны не здолеюць стварыць ні аб'яднаную дзяржаву, ні федэрацыю – толькі шчыльны Балта-Скандынаўскі саюз, які будзе складацца з трох рэгіянальных груп: Скандынаўскай (Данія, Швецыя, Нарвегія), Усходнебалтыйскай (Фінляндія, Эстонія, Латвія) і Сярэднебалтыйскай (Літва і Польшча) [3]. Зразумела, пры гэтым ён спадзяваўся на мірнае вырашэнне польска-літоўскага тэрытарыяльнага канфлікту і паляпшэнне адносін паміж гэтымі краінамі. Па яго меркаваннях, саюз павінен быў ахапіць эканамічную і палітычную сферы – краіны-ўдзельніцы павінны стварыць адзіную сістэму абароны і каардынаваць сваю знешнюю палітыку. Пры гэтым кожная краіна захоўвала сваю мову, а агульныя дакументы павінны былі перакладацца на англійскую і французскую мовы. Балтыйская Ліга павінна дзейнічаць у сістэме Лігі Нацый, складаючы ў ёй асобную рэгіянальную групоўку, а ў сваёй знешняй палітыцы арыентавацца пераважна на краіны Антанты. Такім чынам, Балтыйская Ліга павінна была выконваць ролю пасярэдніка паміж Захадам і Расіяй, стабілізацыі ў якой яна павінна была спрыяць, імкнучыся пры гэтым не трапіць у сферу ўплыву Германіі [3].

Першыя захады па ўвасабленні гэтых праектаў у жыццё пачаліся яшчэ да таго, як літоўцы, латышы і эстонцы дамагліся стварэння сваіх нацыянальных дзяржаў – падчас Першай сусветнай вайны. Да абвя-

шчэння незалежнасці адбылося 5 сустрэч, на якіх абмяркоўваліся праекты аб'яднання ці сумеснай дзейнасці па рашэнні агульных праблем. Так, заклік да стварэння сумеснай літоўска-латышскай федэрацыі быў агучаны ўжо на кангрэсе літоўскіх эмігрантаў у Амерыцы, які адбыўся ў верасні 1914 года ў Чыкага [1]. Абмеркаванні ідэі федэрацыі працягнулася на сумесным літоўска-латышскім кангрэсе ў Берне 4 кастрычніка 1915 года. Аднак яна не знайшла асаблівай падтрымкі з боку латышскіх дэлегатаў, якія пачалі падазраваць літоўцаў у намеры абаперціся для ажыццяўлення гэтага праекта на Германію. З гэтай жа нагоды ідэя прапанаванай федэрацыі была адхілена падчас яе фармальнага абмеркавання на канферэнцыі Латвійскага часовага нацыянальнага савета ў Валцы 2 снежня 1917 года. Першыя кантакты латвійскіх і эстонскіх афіцыйных прадстаўнікоў адбыліся падчас Расійскай дзяржаўнай канферэнцыі, што праходзіла ў Маскве ў жніўні 1917 года [1]. Тады прадстаўнік Латвійскай думы Яніс Залітис і эстонскі дэлегат Антис Пііп сумесна запатрабавалі ад расійскага ўрада большай увагі да праблем цяжка пацярпелага ад вайны рэгіёна Балтыі. Супрацоўніцтва мела працяг падчас арганізаванага Украінскай Радай у Кіеве 21–28 жніўня 1917 года кангрэса расійскіх меншасцей і дэмакратычнай канферэнцыі ў Петраградзе 27 верасня таго ж года [1].

Пасля абвяшчэння незалежнасці краін Балтыі ў 1918 годзе іх супрацоўніцтва стала больш інтэнсіўным. Найперш іх аб'ядноўвала пагроза з боку агульных ворагаў: немцаў, якія жадалі стварыць у былых Остзэйскіх губернях асобную нямецкую дзяржаву; бальшавікоў, што фармальна прызнаўшы права нацыяў на самавызначэнне, на практыцы імкнуліся навязаць ім савецкую ўладу пад сваім кантролем; расійскіх “белых”, якія стаялі на прынцыпах “адзінай і непадзельнай Расіі” і ваража ставіліся да сепаратызму нацыянальных ускраін былой імперыі. Найбольш схільнай да цеснага супрацоўніцтва з суседзямі была Латвія, якая апынулася ў самым цяжкім становішчы – большая частка яе тэрыторыі была захоплена нямецкімі і савецкімі войскамі. Як паведамляе Андэрсан, ужо ў лістападзе – снежні 1918 года ўсталяваліся сувязі паміж латвійскім і эстонскім кіраўніцтвам [1]. Эстонскі ўрад 20 студзеня 1919 года дазволіў стварэнне на тэрыторыі Эстоніі латвійскіх ваенных частак для вызвалення Латвіі. Арганізацыя латвійскіх войскаў у Эстоніі была падмацавана заключэннем 18 лютага папярэдняга пагаднення паміж эстонскім і латвійскім урадамі, якое 21 ліпеня таго ж года было заменена двухбаковай дамовай аб ваенным узаемадзеянні [12]. У выніку сумесных баявых дзеянняў эстонскія і латвійскія войскі здолелі вызваліць ад чырвонаармейцаў паўночную Латвію, а 22 чэрвеня 1919 года разграміць пад Цэсісам сілы Балтыйскага нямецкага ландэсвера. Эстонская армія і флот дапамагалі латышам вызваліць Рыгу, а пасля эстонцы трымалі значную частку ўсходняга фронту ў паўночнай Латвіі, каб даць латышам магчымасць арганізаваць свае ўзброеныя сілы і трымаць абарону на захадзе.

Больш складанымі былі адносіны з Літвой. Яе кіраўніцтва яшчэ не адмовілася цалкам ад ідэі аднаўлення Вялікай Літвы і прэтэндавала нават на тыя тэрыторыі, дзе літоўскае насельніцтва было ў відавочнай меншасці. І гэта вяло да канфліктаў амаль з усімі суседзямі. Рознагалосці выявіліся ўжо на Парыжскай мірнай канферэнцыі, дзе, па меркаванні Э. Андэрсана, дэлегацыі балтыйскіх краін дэманстравалі прыклад адзінства і ўзаемнай падтрымкі – дапамагалі адна адной не толькі парадамі і інфармацыяй, але нават грашыма на бягучыя расходы [1]. Так, інструкцыя літоўскага ўрада дэлегацыі Літвы на гэтай канферэнцыі ад 13 лютага 1919 года ўпаўнаважвала яе патрабаваць не толькі міжнароднага прызнання краіны, але і забеспячэння ёй выхаду да мора, прычым не толькі праз Клайпеду, але і праз латвійскі порт Ліепаю [6]. Палітыка літоўскага кіраўніцтва была даволі супярэчлівай. З аднаго боку, яно заключае 1 сакавіка 1919 года дамову з Латвіяй, па якой абяцае даць ёй пазыку ў 5 млн. марак (з ліку тых 100 млн., якія ёй самой дала Германія, што ставілася да Літвы больш спрыяльна, чым да іншых краін Балтыі) у абмен на амаль неабмежаваны доступ да порта Ліепаля [7]. З іншага боку, як сведчыць працяг паседжання літоўскага ўрада ад 13 красавіка, дэлегацыі Літвы на Парыжскай мірнай канферэнцыі было даручана патрабаваць Ліепаю ў якасці паўночна-заходняй мяжы краіны. Гэта было максімальнае патрабаванне, ад якога можна было адступіцца, але не больш, чым прывядзенне мяжы па рацэ Швентая. Аднак у выпадку такой “саступкі” літоўская дэлегацыя павінна была патрабаваць для сваёй краіны “свабоднага карыстання” портам Ліепаля [8]. У выніку, як паведамляецца ў дакладзе літоўскай дэлегацыі ад 24 красавіка, перамовы аб мяжы з Латвіяй былі сарваныя. Акрамя спрэчак з-за тэрыторыі паміж двума краінамі ўзніклі рознагалосці наконт адносін з прадстаўнікамі небаўшавіцкай Расіі: літоўцы вялі з некаторымі з іх перамовы, у той час як латышы лічылі ўсіх іх ворагамі, што не прызнаюць незалежнасць краін Балтыі [9]. Гэтае разыходжанне стала відавочным, калі праз месяц літоўская дэлегацыя адмовілася далучыцца да сумеснага пратэсту Латвіі, Эстоніі, Грузіі і Украіны супраць прызнання краінамі Антанты Калчака адзіным кіраўніком усёй Расіі. У яе дакладзе ўраду адмова тлумачылася тым, што, у адрозненне ад згаданых краін, Літва мае відавочную гісторыю ўласнай дзяржаўнасці, і таму ёй будзе зручней дзейнічаць асобна ад іх. Да таго ж Расіі будзе прасцей прымірыцца з незалежнасцю Літвы, якая не мае такіх важных партоў, як Эстонія і Латвія, і не пагражае яе абарончым інтарэсам. Акрамя таго, у гэтым жа дакладзе літоўскай дэлегацыі паведамлялася аб адмове прадаставіць Латвіі пазыку ў 10 тыс. франкаў [10].

Тым не менш ідэі балтыйскай федэрацыі абмяркоўваліся дэлегацыямі на Парыжскай мірнай канферэнцыі. Аднак звесткі аб прычынах іх правалу разыходзяцца. Андэрсан, напрыклад, піша ў сваім артыкуле, што з ідэяй федэрацыі выступілі эстонцы, іх падтрымалі латышы і фіны, аднак супраць выступілі літоўцы [1]. У той жа час сакратар латвійскай дэлегацыі Яніс Сескіс паведамляе ў сваім дзённіку за 17 ліпеня – 5 жніўня 1919 года, што пасля ад'езду найбольш непрымірных лідэраў літоўскай дэлегацыі – Вальдэмараса і Ічаса, пазіцыя дэлегацыі змянілася, і яна пагадзілася на больш цеснае супрацоўніцтва з дэлегацыямі астатніх балтыйскіх краін. У выніку, на сумеснай сесіі дэлегацый Літвы, Латвіі і Эстоніі быў падрыхтаваны праект канфедэрацыі гэтых трох краін, які павінен быў палепшыць іх імідж у вачах Антанты і, такім чынам, паспрыяць іх міжнароднаму прызнанню. Аднак Латвія і Эстонія адмовіліся падпісваць ваенную канвенцыю з Літвой аб абароне супраць Польшчы, заўважаючы пры гэтым, што яны не сталі б дапамагаць і фінам супраць шведаў [11]. Таму, як ужо казалася, 21 ліпеня 1919 года дамову аб ваенным супрацоўніцтве падпісалі толькі Эстонія і Латвія. Пасля гэтага ў пачатку жніўня з'явіўся яшчэ адзін праект трохбаковай канфедэрацыі за подпісам віцэ-старшыні літоўскай дэлегацыі Томаса Нарушавічуса, які прадугледжваў каардынацыю знешняй палітыкі Літвы, Латвіі і Эстоніі, стварэнне агульнай абароны, грашовай адзінкі, дарожнай, тэлеграфнай і паштовай службаў [13]. Невядома, ці абмяркоўваўся гэты праект, і як увогуле да яго паставіліся дэлегацыі Латвіі і Эстоніі, але ў наступным дакладзе Т. Нарушавічуса кіраўніку літоўскага ўрада М. Слежавічуса паведамляецца, каб развязаць апасенні Антанты, што прызнанне незалежнасці Літвы, Латвіі і Эстоніі прывядзе да канфліктаў і нестабільнасці ў рэгіёне, кожны тыдзень праводзяцца трохбаковыя сустрэчы дэлегацый гэтых краін, на якіх бакі пагадзіліся стварыць сумесную камісію для падрыхтоўкі ваеннай канвенцыі і сумеснай вытворчасці ўзбраенняў, а таксама адкрыта апублікаваць дэкларацыю аб супрацоўніцтве. Тым не менш эстонцы адмовіліся ўключыць у спіс агульных ворагаў разам з немцамі і бальшавікамі таксама і Польшчу, як таго патрабавала Літва [14]. Таму рэальнай кульмінацыяй узаемадзейнення дэлегацый балтыйскіх краін на Парыжскай канферэнцыі можна лічыць іх сумесны зварот ад 6 верасня 1919 года да старшыні канферэнцыі Ж. Клемансо з заклікам прызнаць іх незалежнасць і прыняць у Лігу Нацый [15].

Тут варта патлумачыць адносіны краін Балтыі з Антантай. Відавочна, арыентацыя на Антанту была для іх адзіным выйсцем, бо толькі падтрымка дзяржаў-пераможцаў у Першай сусветнай вайне магла забяспечыць ім міжнароднае прызнанне і гарантаваць незалежнасць ад Расіі і Германіі. Для Антанты ж гэтыя краіны былі толькі адным з фактараў у яе барацьбе супраць бальшавікоў. Так, 26 жніўня брытанскі прадстаўнік генерал Марш паспрабаваў аб'яднаць ваенныя сілы краін Балтыі, Польшчы, рускія войскі генерала Юдзеніча (якія падтрымлівала Антанта) і руска-нямецкія злучэнні палкоўніка Берманта-Авалава (якія падтрымлівала Германія) для сумесных дзеянняў супраць бальшавікоў [1]. Аднак спроба арганізаваць гэткую разнамасную кааліцыю правалілася з-за шматлікіх рознагалоссяў паміж яе меркаванымі ўдзельнікамі.

Яшчэ больш ускладнілі адносіны балтыйскіх краін з Антантай савецкія мірныя прапановы восенню 1919 года. З аднаго боку, бальшавікі, якія хаця б фармальна прызнавалі правы нацыянальных ускраін былой імперыі на самавызначэнне, былі для іх больш прымальнымі, чым расійскія “белыя”, што стаялі на пазіцыях адзінай і непадзельнай Расіі. Але, з іншага боку, краіны Балтыі апасаліся, што калі заключыць мір з бальшавікамі без згоды Антанты, то пазбавяцца яе падтрымкі, і паколькі іншай падтрымкі ў іх не было, апынуцца ў міжнароднай ізаляцыі. Таму яны вырашылі выпрацаваць агульную палітыку на перамовах з бальшавікамі. Для абмеркавання савецкіх мірных прапаноў, а таксама далейшых планаў яднання краін Балтыі напрыканцы 1919 года былі праведзены 4 рэгіянальныя балтыйскія канферэнцыі. Першая з іх адбылася 10–12 верасня ў Рызе. З-за дрэнных транспартных камунікацый дэлегацыі Літвы і Фінляндыі не паспелі на яе прыехаць. Таму ў ёй удзельнічалі толькі прадстаўнікі Латвіі і Эстоніі. Яны вырашылі не адмаўляцца ад тых латвійскіх тэрыторый, якія яшчэ ўтрымлівалі Саветы [1]. Была падкрэслена “жыццёвая неабходнасць” стварэння Балтыйскага альянсу, аднак дэлегаты вырашылі не ствараць адзіны ўрадавы орган для краін Балтыі, а пакуль абмежавацца правядзеннем рэгулярных канферэнцый і ўвесці агульную грашовую адзінку [16]. Таксама былі ўсталяваны цесныя сувязі з брытанскай ваеннай місіяй, пасля чаго канферэнцыя перамясцілася ў Талін.

Другая канферэнцыя праходзіла ў Таліне 14–15 верасня. Латвійскую, эстонскую і фінскую дэлегацыі на ёй узначальвалі кіраўнікі ўрадаў, літоўскую – высокапастаўленыя афіцыйныя асобы. Удзельнікі канферэнцыі схіляліся да заключэння міра з Савецкай Расіяй, бо разумелі, што працяг варожасці будзе толькі на руку Калчаку, які ўвогуле не прызнаваў урады балтыйскіх краін. З іншага боку, яны апасаліся негатыўнай рэакцыі Антанты, і таму вырашылі патрабаваць у якасці ўмовы заключэння міру, каб савецкія войскі былі адведзены на лінію Петраград – Дно – Вялікія Лукі – Віцебск – Орша [1]. 15 верасня была падпісана чагырховакая літоўска-латвійска-эстонска-фінская дамова аб правядзенні сумесных перамоў аб міры з Савецкай Расіяй. Аб ходзе перамоў планавалася інфармаваць дзяржавы Антанты [17]. Аднак ужо 16 верасня брытанскія прадстаўнікі папярэдзілі, што не ўхваляць заключэнне міру з Саветамі. А на

працягу наступных некалькіх дзён гэтка ж папярэджанні даслалі Францыя і Злучаныя Штаты. З гэтай нагоды літоўскія і латвійскія прадстаўнікі так і не прыехалі на савецка-эстонскую канферэнцыю ў Пскоў, што адбылася 17–19 верасня [1].

Трэцяя канферэнцыя адбылася ў Тарту 26 верасня – 1 кастрычніка. Усе чатыры дэлегацыі на ёй узначальвалі кіраўнікі ўрадаў. Канферэнцыя ў Тарту з усёй серыі балтыйскіх рэгіянальных канферэнцый была найбольш арганізаванай і падрыхтаванай. Загадзя быў распаўсюджаны праект яе працоўнай праграмы, які ўключаў абмеркаванне канкрэтных крокаў па стварэнні Балтыйскага альянсу і распрацоўку ваеннай канвенцыі краін Балтыі [18]. Аднак, як сведчаць запісы прадстаўніка эстонскай дэлегацыі А. Пііпа, пазіцыі ўдзельнікаў кардынальна разышліся ў пытанні перамоў з Саветамі. Фіны лічылі, што перш чым заключыць з імі мір, трэба атрымаць падтрымку Захаду і дамагчыся міжнароднага прызнання незалежнасці краін Балтыі. Літва і Латвія вагаліся, адзначаючы, што спачатку краіны Балтыі павінны самі гарантаваць адна адной незалежнасць і тэрытарыяльную цэласнасць, і ўжо потым заключыць мір з бальшавікамі (асабліва гэтага жадалі літоўцы, якія настойвалі каб астатнія ўдзельнікі канферэнцыі прызналі іх сталіцай Вільню, на той час ужо захопленую палякамі). Эстонцы ж адстойвалі ідэю як мага хутчэйшага заключэння міру з Саветамі – пакуль яны не ўзмацніліся і не перайшлі ў контрнаступленне. Да таго ж яны заявілі, што не могуць гарантаваць межы Літвы з нагоды яе канфлікту з Польшчай [19]. З гэтай жа прычыны, як піша Э. Андэрсан, была адхілена прапанова літоўскага прэм’ера М. Слезавічуса аб стварэнні Балтыйскай Федэрацыі. Астатнія ўдзельнікі канферэнцыі абвясцілі, што ўжо маюць двух ворагаў – Германію і Расію – і не могуць дазволіць сабе яшчэ і трэцяга – Польшчу [1]. У выніку, у прынятай 1 кастрычніка рэзалюцыі канферэнцыі казалася, што Літва, Латвія і Эстонія гатовы пачаць перамовы з Савецкай Расіяй ужо да 25 кастрычніка, а фіны паведамаць аб сваім рашэнні пазней – пасля дадатковага абмеркавання ў парламенце. У выпадку калі перад пачаткам перамоў будзе заключана сумесная ваенная канвенцыя, ні водная з чатырох краін не павінна заключыць з бальшавікамі сепаратны мір. Акрамя прызнання незалежнасці краін Балтыі ад савецкага ўрада патрабавалася спыніць падтрымку камуністычнай прапаганды на іх тэрыторыі. Да таго ж уздоўж мяжы з Расіяй планавалася стварыць дэмілітарызаваную нейтральную зону, якую будзе адміністраваць Антанта пад кантролем Лігі Нацый [20].

Як сведчыць даклад літоўскай дэлегацыі, перамовы ў Тарту працягваліся і пасля прыняцця гэтай рэзалюцыі [21]. Аднак 8 кастрычніка яны былі спынены маштабным наступленнем войскаў Берманта-Авалава на Рыгу. У гэтых умовах першачарговай задачай для краін Балтыі становіцца ратаванне Латвіі ад бермантаўцаў – бо ў выпадку перамогі апошніх і іх злучэння з арміяй генерала Юдзеніча Прыбалтыка хутчэй за ўсё пераўтварылася б у аплот расійскага “белага” руху і з нацыянальнай дзяржаўнасцю не толькі Латвіі, але і яе суседзяў было б скончана [1]. Неабходнасць дапамагчы Латвіі зноў часова аб’яднала краіны Балтыі. Іх дэлегацыі на Парыжскай мірнай канферэнцыі паспрабавалі сумеснымі намаганнямі атрымаць аўдыенцыю ў яе старшыні Ж. Клемансо, каб узяць пытанне аб міжнародным прызнанні сваёй дзяржаўнасці і атрыманні дапамогі Антанты супраць бермантаўцаў [22]. Эстонія накіравала на дапамогу латвійскай арміі некалькі бронецягнікоў. Нават пакрыўджаная на сваіх суседзяў Літва па закліку Латвіі і Эстоніі далучылася да баявых дзеянняў супраць арміі Берманта, праўда толькі пасля таго, як Юзэф Пілсудскі даў завярэнні, што палякі не скарыстаюцца сітуацыяй, каб ударыць літоўцам у тыл, пакуль тыя будуць змагацца з бермантаўцамі [1].

У такіх умовах 9 лістапада ў Тарту пачалася чарговая, чацвёртая па ліку, канферэнцыя балтыйскіх дзяржаў для абмеркавання савецкіх мірных прапаноў. У якасці назіральнікаў на яе прыехалі прадстаўнікі Фінляндыі, Польшчы, Украіны і нават Беларусі [1]. Аднак і тут знайсці кампраміс не атрымалася, і ў снежні Эстонія адна распачала мірныя перамовы з Савецкай Расіяй. Адносіны паміж Латвіяй і Літвой зноў ускладніліся. Як паведамляе кіраўнік літоўскай дэлегацыі Й. Шлюпас у сваім дакладзе міністру замежных спраў Літвы, калі Латвію павіншавалі з перамогай над бермантаўцамі, яна падзяквала за дапамогу Эстонію і Польшчу, але нічога не сказала аб дапамозе Літвы. Каб падкрэсліць няўдзячнасць латышоў, ён дадае, што Літва цалкам магла б скарыстацца сітуацыяй вайны з бермантаўцамі для захопу спрэчных з Латвіяй тэрыторый, але не зрабіла гэтага [23]. Тым не менш 8 снежня паміж Латвіяй і Літвой было заключана ў Рызе сакрэтнае пагадненне аб сумесных баявых дзеяннях супраць бермантаўцаў, калі тыя не пакінуць тэрыторыю Літвы (куды яны адступілі з Латвіі) да 13 снежня. Пры гэтым латвійскім войскам гарантаваўся свабодны праход па літоўскай тэрыторыі [24]. А 10–12 снежня (па іншых звестках, 6 снежня) па прапанове Латвіі адбылася двухбаковая сустрэча для абмеркавання праекту латвійска-літоўскага ваеннага альянсу. Міністр замежных спраў Латвіі А. Меіровічс выказаў спадзяванні, што гэтка ж крок насустрач зробіць Эстонія і Фінляндыя, а пазней да латвійска-літоўскага альянсу змогуць далучыцца і палякі [1]. Аднак літоўцы выставілі ўмовы вылучэння для літоўскай арміі асобнага сектара антыбальшавіцкага фронту ў Латгаліі, каля Даўгаўпілса, і, галоўнае, што кожная з краін-удзельніц альянсу павінна ўстрымацца ад заключэння пагадненняў з трэцімі краінамі без згоды другога боку. Відавочна, гэты пункт быў скіраваны

супраць латвійска-польскага збліжэння. Латвійскі бок палічыў гэтыя ўмовы непрымальнымі і, як паведамляецца, 14 снежня спыніў перамовы [1].

Ваенны брытанскі прадстаўнік Альфрэд Бэрт 19 снежня прапанаваў рэгулярна праводзіць сустрэчы галоўнакамандуючых балтыйскіх краін для абмеркавання ваенна-палітычных пытанняў абароны межаў, ваенных паставак, а таксама асноў далейшага супрацоўніцтва і кансалідацыі іх сіл [1]. У Валцы 6 студзеня 1920 года адбылася сакрэтная сустрэча галоўнакамандуючых Літвы, Латвіі і Эстоніі, на якой яны дамовіліся аб абмене ваеннымі матэрыяламі, выказаліся за падпісанне сумеснай канвенцыі аб ваенным саюзе гэтых трох краін і хутчэйшую дэлімітацыю межаў паміж імі [25]. Аднак, як заўважае Э. Андэрсан, палітычныя лідэры гэтых краін упусцілі магчымасць заключэння ваеннага саюзу – літоўцам не падабалася супрацоўніцтва латышоў з палякамі падчас вызвалення ад бальшавікоў паўднёвай Латгаліі ў студзені 1920 года. Пасля таго як у выніку наступлення савецкай арміі палякі былі часова выбіты з Вільні, ніхто не мог пераканаць Літву пайсці на супрацоўніцтва з Польшчай. А Эстонія тым часам паспела заключыць пагадненне з савецкім урадам, што выклікала занепакоенасць у астатніх краін Балтыі [1].

Адсутнасць адзінства сярод балтыйскіх дзяржаў з усёй яркай выявілася падчас пяцібаковай канферэнцыі ў Хельсінкі, што праходзіла 15–22 студзеня 1920 года з удзелам Польшчы, Фінляндыі, Эстоніі, Латвіі і Літвы. Літоўская і эстонская дэлегацыі прадставілі на ёй цалкам адрозныя праекты ваеннага саюзу. Эстонія прапанавала саюз усіх пяці краін для абароны ад Германіі і Расіі, у той час як Літва – толькі трох “малых” краін Балтыі, а да агульных пагроз дадала яшчэ Польшчу. Літоўскі праект быў адразу адхілены, але і эстонскі прыняць не атрымалася. Фактычна ўсе спробы дасягнуць пагаднення ўпіраліся ў польска-літоўскі канфлікт з-за Віленшчыны, які разгарэўся з новай сілай. Канферэнцыя вырашыла стварыць камісію для разбору гэтага канфлікту. Аднак Літва выказала пратэст супраць такога рашэння, а калі яго праігнаравалі прыгразіла спыніць свой удзел у канферэнцыі [26]. Таму прынятая па выніках канферэнцыі рэзалюцыя была вельмі кароткай і фактычна ўтрымлівала толькі дэкларацыю аб намерах працягнуць распрацоўку праекта абарончага саюзу супраць Савецкай Расіі [27]. Па меркаваннях Андэрсана, з якімі цяжка не пагадзіцца, такі рэзкі спад цікаўнасці да яднання і рост канфліктнасці ў адносінах былі выкліканы аслабленнем агульных знешніх пагроз і ўздымам нацыяналістычных настрояў ва ўсіх краінах рэгіёна [1].

Нягледзячы на ўсе рознагалосі і супярэчнасці, міністр замежных спраў Латвіі А. Меіровічс накіраваў будучага рэгіянальнага супрацоўніцтва спадзяваўся, што Рыга стане геапалітычным цэнтрам будучай Балтыйскай Антанты. І ён быў вельмі здзіўлены, калі на наступнай рэгіянальнай канферэнцыі, што адбылася ў сакавіку 1920 года ў Варшаве, замест дэлегацыі Літвы, якую палякі не запрасілі, убачыў румынскую дэлегацыю [1]. Тады ён прапанаваў прадстаўнікам Фінляндыі і Эстоніі правесці ў Рызе сакрэтную канферэнцыю з Літвой. Аднак фіны, якія падтрымлівалі намер палякаў стварыць “санітарны кардон”, што аддзеліць Расію з яе “вірусам бальшавізму” ад Еўропы, не выказалі цікаўнасці да супрацоўніцтва з Літвой, якая пасля контрнаступлення польскіх войскаў больш не мела агульнай мяжы з савецкай дзяржавай. У Латвіі ж, наадварот, адносіны з Польшчай пагоршыліся пасля таго, як палякі запатрабавалі перадаць ім чыгунку Даўгаўпілс – Вільня з прылягаючай латвійскай тэрыторыі – нібыта для “гарантавання больш хуткай польскай ваеннай дапамогі Латвіі” [1]. Гэта стварала больш спрыяльную глебу для новага збліжэння Літвы, Латвіі і Эстоніі і іх дыстанцавання ад Польшчы і Фінляндыі, якіх больш цікавіла стварэнне “санітарнага кардона” вакол Расіі, чым рэгіянальнае збліжэнне. Спрыяла гэтаму і адносна мірнае вырашэнне тэрытарыяльных спрэчак падчас вызначэння латвійска-эстонскай і літоўска-латвійскай межаў, якое было даручана спецыяльна створаным сумесным камісіям на чале з нейтральнымі брытанскімі прадстаўнікамі. Хаця ва ўсіх трох краінах часам гучалі незадаволеныя галасы, што абвінавачвалі гэтыя камісіі ў падыгрыванні супрацьлегламу боку, паступова і палітычныя эліты, і грамадскасць прызналі іх рашэнні слушнымі і справядлівымі. Як паведамляе Э. Андэрсан, праблемы латвійска-эстонскай мяжы былі вырашаны да 3 ліпеня 1920 года, літоўска-латвійскай – да 20 сакавіка 1921 года [1]. Аб грунтоўнасці праведзенай працы сведчыць тое, што пазней паміж Літвой, Латвіяй і Эстоніяй больш ніколі не ўзнікала тэрытарыяльных спрэчак.

Аднак А. Меіровічс быў прыхільнікам стварэння больш маштабнага рэгіянальнага аб’яднання, якое б акрамя трох згаданых краін уключала таксама, па магчымасці, Фінляндыю, Польшчу і краіны Скандынавіі. Фактычна яго планы вельмі нагадвалі балта-скандынаўскі праект, які раней ужо прапанаваў Я. Тыннісан. Таму ён пачаў падрыхтоўку маштабнай рэгіянальнай канферэнцыі, якую спачатку планавалася склікаць у Рызе 15 сакавіка. Але з-за абвастрэння польска-літоўскага канфлікту гэта зрабіць не атрымалася. Наступнай датай яе пачатку было абвешчана 20 ліпеня. Аднак і тады яна была адкладзена, каб спачатку вырашыць пытанні межаў. Нарэшце, канферэнцыя ўсё ж пачала сваю працу ў Буддуры 6 жніўня 1920 года. На яе былі запрошаны дэлегацыі не толькі Літвы, Эстоніі Фінляндыі і Польшчы, але таксама і краін Скандынавіі. Аднак, як паведамляе Андэрсан, скандынаўскія каралеўствы ўвогуле праігнаравалі гэтыя запра-

шэнні і не прыслалі на канферэнцыю нават сваіх назіральнікаў. Затое без запрашэння прыехалі ўкраінскія і беларускія прадстаўнікі¹. Першым з іх пасля пэўных ваганняў 20 жніўня ўсё ж дазволілі прыняць удзел у канферэнцыі. Беларусам жа адмовілі, каб не раздражняць кіраўніцтва Савецкай Расіі [1].

Літва заняла на канферэнцыі асыярожную і стрыманую пазіцыю. У інструкцыях літоўскай дэлегацыі былі пазначаны наступныя пункты: не браць на сябе ініцыятыву, пагаджацца на стварэнне ваеннага саюзу толькі без удзелу Польшчы і без пазначэння супраць каго ён заключаецца (у якасці кампрамісу пазначыць “супраць любых агрэсараў”) і не дапускаць на канферэнцыю ўкраінскіх і беларускіх прадстаўнікоў у якасці паўнаважных дзяржаўных дэлегацый, бо яны прадстаўляюць толькі пэўныя палітычныя групы [28; 29]. Такая пазіцыя тлумачыцца тым, што 12 ліпеня Літва здолела заключыць выгядную для сябе мірную дамову з савецкім кіраўніцтвам, па якой тое прызнала за Літвой Вільню і Гродна. Таму ў адносінах з Польшчай, армія якой у той час цяпяла паражэнні і несла сур’ёзныя страты ў Савецка-Польскай вайне, літоўскай дэлегацыі было даручана строга прытрымлівацца ўмоў Савецка-Літоўскай мірнай дамовы [29]. Гэтая дамова фактычна зрабіла Літву самай “прасавецкай” з краін Балтыі. Так, па просьбе савецкага дыпламата А. Йофе прадстаўнікі літоўскай дэлегацыі адмовіліся абмяркоўваць з астатнімі ўдзельнікамі канферэнцыі пытанне аб заключэнні ваеннага саюзу [30]. Ні А. Меіровіч, ні прадстаўнікі Антанты, што завяралі кіраўніка літоўскай дэлегацыі Ю. Шаўліса ў сваёй падтрымцы Літвы па Віленскім пытанні, не здолелі змяніць яго рашэнне [31; 32]. Меіровіч да таго ж прапанаваў тое, чаго жадала Літва – заключыць трохбаковы ваенны саюз без Польшчы, якая працягвала вайну з бальшавікамі ў той час, як Эстонія, Латвія і Літва яе скончылі. Аднак Шаўліс заявіў, што не гатовы абмяркоўваць гэтае пытанне (як і пытанне мяжы з Латвіяй), бо яго хутка заменіць на гэтай пасадзе іншы літоўскі прадстаўнік [32]. Такая пасіўнасць літоўскай дэлегацыі прывяла да таго, што Латвія і Эстонія зноў выступілі за ваенны саюз з удзелам Польшчы, што было расцэнена Шаўлісам у яго дакладзе, як паражэнне лініі літоўскай дыпламатыі на канферэнцыі [33]. Пасля паражэння савецкіх войскаў пад Варшавай і пераходу палякаў у контрнаступленне ён спрабаваў пераканаць літоўскі ўрад пагадзіцца на хутчэйшае заключэнне ваеннага саюза з Латвіяй, Эстоніяй і Польшчай, каб прадухіліць паўторны захоп Вільні [34]. Аднак міністр замежных спраў Пурыцкіс у адказ загадаў яму не ў якім разе не далучацца да пагадненняў, што могуць быць расцэнены савецкім бокам як варожыя [35].

Нарэшце, 31 жніўня ўдзельнікі канферэнцыі ўсё ж падпісалі палітычнае пагадненне, па якім усе яны пагадзіліся, перш за ўсё, прызнаць адзін аднаго дэ-юре і вырашаць тэрытарыяльныя спрэчкі мірнымі сродкамі, а калі самім не атрымоўваецца прыйсці да згоды – перадаваць спрэчныя пытанні на разгляд нейтральнага трэцяга боку – арбітражнага суда ці Лігі Нацый. Ніхто з падпісантаў пагаднення не павінен дапускаць стварэнне на сваёй тэрыторыі ўзброеных сіл варожых да іншых краін-падпісантаў, ці заключыць дамовы, якія накіраваныя супраць іх. Абвешчаліся гарантыі правоў і свабод нацыянальных меншасцей ва ўсіх краінах-удзельніцах. Таксама да пагаднення былі далучаны заўвагі літоўскай, польскай і ўкраінскай дэлегацый [36]. Літоўскія заўвагі, напрыклад, абвешчалі, што Балтыйскі альянс не можа быць створаны да ўрэгулявання літоўска-польскага канфлікту.

Аднак дасягнутае пагадненне не ўступала ў сілу аўтаматычна, а падлягала ратыфікацыі ўсімі падпісальшымі яе дзяржавамі. Каб пераадоліць цяжкасці, што ўзніклі пры яго ратыфікацыі, 24 лютага 1921 года ў Таліне адбылася сустрэча прадстаўнікоў Польшчы, Фінляндыі, Эстоніі, Латвіі і Літвы. Польшча ў якасці сваёй умовы ратыфікацыі пагаднення запатрабавала выключэння з яго Украіны і адмову Літвы ад сваіх заўваг [37]. У той жа час польскі прадстаўнік выказаўся за скліканне новай канферэнцыі для абмеркавання далейшага супрацоўніцтва. Аднак А. Меіровіч у адказ заявіў, што скліканне новай канферэнцыі мае сэнс толькі пры выкананні трох умоў: па-першае, краіны-удзельніцы не павінны знаходзіцца ў стане вайны, па-другое, усе раней дасягнутыя дамоўленасці павінны быць альбо ратыфікаваны, альбо адхілены, па-трэцяе, да гэтага ўсе дыспуты паміж імі павінны быць урэгуляваны [38].

Падчас двухбаковай латвійска-літоўскай канферэнцыі, што адбылася ў маі 1921 года ў Рызе, міністры замежных спраў абедзвюх краін падкрэслілі, што Латвія і Літва павінны дзейнічаць сумесна ў дачыненні Расіі і Германіі і што абедзве яны жадаюць саюза ўсіх балтыйскіх краін, але лічаць, што спачатку павінен быць створаны блок толькі трох з іх – Літвы, Латвіі і Эстоніі [39]. Было заяўлена аб спрыяльным для Літвы нейтралітэце Латвіі ў Віленскім пытанні і аб тым, што Балтыйскі саюз, як таго жадала Літва, будзе створаны толькі пасля ўрэгулявання польска-літоўскага канфлікту [38].

Для ажыццяўлення гэтых дамоўленасцей было вырашана склікаць у Рызе трохбаковую канферэнцыю з удзелам Літвы, Латвіі і Эстоніі. Аднак эстонцы імкнуліся пазбегнуць саюза з Літвой, каб не псаваць

¹ На жаль няма звестак, ад якой палітычнай арганізацыі былі гэтыя беларускія прадстаўнікі, што прыехалі на канферэнцыю ў Буддуры – з кантэкста бачна толькі, што гэта яўна былі не прадстаўнікі Савецкай Беларусі.

свае добрыя адносіны з Польшчай [38; 40]. Таму 7 ліпеня былі падпісаны толькі двухбаковы латвійска-эстонскі Пакт аб сумеснай абароне і часовае пагадненне паміж іх генеральнымі штабамі [41; 42]. Акрамя таго, на двухбаковай латвійска-эстонскай канферэнцыі ў Рызе было заяўлена аб намеры пачаць стварэнне эканамічнага саюзу гэтых дзвюх краін [43]. У Рызе 12–13 ліпеня адбылася і трохбаковая сустрэча з удзелам Літвы. Аднак дасягнутыя падчас яе дамоўленасці былі куды больш сціплымі і тычыліся галоўным чынам каардынацыі знешняй палітыкі [44].

Аднак нават гэты адносны поспех Літвы быў хутка звездзены на нішто, калі 25–29 ліпеня ў Хельсінкі сабралася канферэнцыя міністраў замежных спраў Фінляндыі, Эстоніі, Латвіі і Польшчы, на якую яе не запрасілі. Польскія прадстаўнікі абвінавацілі Літву ў тым, што яна з’яўляецца агентам савецкага ўплыву і таму не можа лічыцца надзейным саюзнікам для астатніх балтыйскіх краін. З гэтай прычыны яны прапанавалі і надалей склікаць балтыйскія канферэнцыі без яе – у чатырохбаковым фармаце [45].

Заклучэнне. Перыяд 1918–1920 гадоў можна ахарактарызаваць як час пошуку аптымальных форм балтыйскага рэгіянальнага аб’яднання, калі адбываюцца спробы ажыццяўлення амаль усіх аб’яднаўчых праектаў, што былі на той час хоць неяк канцэптуалізаваны – ад агульнай літоўска-латвійскай дзяржавы ці канфедэрацыі абедзвюх гэтых краін з Эстоніяй да вельмі абмежаванага ваенна-палітычнага і эканамічнага альянсу цалкам суверэнных дзяржаў.

З дакументаў добра бачна, як шмат паміж краінамі Балтыі ў той час было супярэчнасцей і непаразуменняў, як часта змянялася іх пазіцыя па абмяркоўваемым пытаннях пад уздзеяннем знешніх фактараў, і як з-за гэтага ўжо дасягнутыя паміж імі дамоўленасці неаднаразова заставаліся нерэалізаванымі.

У гэты час у палітыцы балтыйскіх краін сапернічаюць дзве асноўныя тэндэнцыі: разуменне, што ў доўгатэрміновай перспектыве толькі разам яны здолеюць выстаяць у атачэнні больш моцных суседзяў, і, адпаведна, імкненне да збліжэння, з аднаго боку, і нацыянальныя інтарэсы, якія падштурхоўвалі да атрымання імгненнай выгады за кошт больш слабага суседа, – з другога. Пры гэтым першая тэндэнцыя панавала ў часы найбольшай небяспекі з боку агульных знешніх ворагаў, другая, наадварот, падчас яе аслаблення.

Ужо на гэтым, першым, этапе выяўляецца і асноўная праблема, якая будзе перашкаджаць збліжэнню краін Балтыі да самага пачатку Другой сусветнай вайны, – канфлікт Літвы і Польшчы з-за Вільні і Віленскага краю, што зрабіў Літву вельмі “нязручным” саюзнікам для Латвіі і Эстоніі, якія ўсталявалі добрыя адносіны з Польшчай і атрымлівалі ад яе значную падтрымку.

Такім чынам, ідэалістычныя праекты рэгіянальнага саюзу, якія вылучаліся падчас Першай сусветнай вайны і барацьбы за незалежнасць, сутыкнуліся з суровымі выпрабаваннямі рэчаіснасці тагачаснай міжнароднай палітыкі. І палітычныя эліты гэтых краін пачалі паступова ўсведамляць, што шлях да яго не такі лёгкі, як здавалася спачатку.

ЛІТАРАТУРА

1. Anderson, E. Toward the Baltic Union: The Initial Phase / E. Anderson // LITUANUS: Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences. – Vol. 14, No. 1. – 1968 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.lituanus.org/1968/68_1_02Anderson.html. – Date of access: 17.10.2013.
2. 1918 m., Stokholmas. – Iš J. Šliūpo veikalo “Lietuvių-Latvių Respublika ir Šiaurės Tautų Sąjunga”, kuriame pirmąsyk detaliai išdėstyta LietuvosLatvijos bendros valstybės sukūrimo projektas I, numatantis suformuoti joje respublikinę santvarką ir artimai susieti šią valstybę su Skandinavijos šalimis // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 89–92.
3. 1918 m. lapkritis-gruodis, Paryžius. – Estijos diplomato, jos delegacijos prie Paryžiaus Taikos konferencijos nario R. Pustos straipsnis, raginęs sukurti Baltijos ir Skandinavijos šalių sąjungą, susietą gynybos, ūkio ir koordinuotos užsienio politikos saitais // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 93–95.
4. 1919 m. sausis, Paryžius. – Iš O. Milašiaus straipsnio, raginusio sukurti bendrą Lietuvos ir Latvijos respubliką // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 96–97.
5. 1919 m., Ženeva. – Iš Stasio Šalkauskio veikalo “Dviejų pasaulių takoskyroje”, grindžiančio būtinybę Lietuvai sudaryti sąjungą su Latvija ir suartėti su Skandinavijos šalimis // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 98–99.
6. 1919 m. vasario 13 d., Kaunas. – Iš Lietuvos vyriausybės instrukcijos, įgaliojusios Lietuvos delegaciją, pasiūstą į Taikos konferenciją, reikalauti Liepojos uosto // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 99–100.

7. 1919 m. kovo 1 d., Kaunas. – Lietuvos ir Latvijos sutartis dėl 5 mln. markių paskolos Latvijai, dėl ypatingų teisių suteikimo Lietuvai naudotis Liepojos uostu ir dėl abiejų šalių bendro priešinosi bolševikams // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 101–102.
8. 1919 m. balandžio 22 d., Kaunas. – Iš Lietuvos vyriausybės 1919 m. balandžio 13 d. posėdžio protokolo išrašo, pasiūsto į Paryžių Lietuvos delegacijos pirmininkui A. Voldemarui, kuris buvo įgaliojamas reikalauti Liepojos uosto arba bent pietvakarinės Kuršo dalies iki Šventosios upės // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 103.
9. 1919 m. balandžio 24 d., Paryžius. – Iš Lietuvos delegacijos darbų Taikos konferencijoje antrosios ataskaitos, kurioje pranešama apie derybas dėl sienos su Latvija ir apie Baltijos šalių delegacijų nevienodą požiūrį į santykius su rusų nebolševikinių jėgų atstovais // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 104–107.
10. 1919 m. birželio 2 d., Paryžius. – Iš Lietuvos delegacijos darbų Taikos konferencijoje penktosios ataskaitos, kurioje informuojama apie nesutikimą kartu su Latvijos ir Estijos atstovais protestuoti prieš A. Kolčiako pripažinimą visos Rusijos valdovu ir apie atsisakymą suteikti Latvijos delegacijai paskolą // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 108–109.
11. 1919 m. liepos 16 – rugpjūčio 5 d., Paryžius. – Iš Latvijos delegacijos sekretoriaus J. Seskio 1919 m. diplomatinės veiklos Taikos konferencijoje dienoraščio, atspindinčio Baltijos šalių ryšius // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 110–111.
12. 1919 m. liepos 21 d., Ryga. – Latvijos ir Estijos karinio bendradarbiavimo sutartis, numatanti abiejų šalių bendrus karinius veiksmus prieš vokiečių dalinius bei bolševikus // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 113–115.
13. 1919 ID. rugpjūčio 5 d.I, Paryžius. – Lietuvos, Latvijos ir Estijos konfederacijos projektas // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 116–117.
14. 1919 m. rugpjūčio 14 d., Paryžius. – Iš Lietuvos delegacijos vicepirmininko T. Naruševičiaus pranešimo Ministrui Pirmininkui M. Sleževičiui, kuris informuojamas apie Baltijos šalių delegacijų suartėjimą ir jų pasiryžimą sudaryti karinę konvenciją // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 118–119.
15. 1919 m. rugsėjo 6 d., Paryžius. – Lietuvos, Latvijos ir Estijos delegacijų Kreipimasis į Taikos Konferencijos Pirmininką Ž. Klemenso (George Clemenceau) dėl Baltijos šalių tarptautinio pripažinimo ir neatidėliotino jų priėmimo į Tautų Sąjungą // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 119–120.
16. 1919 m. rugsėjo 10–12 d., Talinas. – Telegrafo agentūros pranešimas apie Rygoje įvykusią pirmąją Lietuvos, Latvijos ir Estijos atstovų konferenciją, kurioje tartasi dėl Baltijos sąjungos kūrimo // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 121–122.
17. 1919 m. rugsėjo 15 d., Talinas. – Suomijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos sutartis dėl bendrų Taikos derybų su Sovietų Rusija // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 124.
18. 1919 m. rugsėjis, Tartu. – “Suomijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos Tartu konferencijos programos projektas” // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 127.
19. 1919 m. rugsėjo 29–30 d., Tartu. – Estijos delegacijos, dalyvavusios Baltijos šalių konferencijoje Tartu mieste, nario A. Pipo užrašai, liudijantys nevienodą šių šalių požiūrį į taikos derybas su Sovietais // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 128–131.
20. 1919 m. spalio 1 d., Tartu. – Suomijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos atstovų konferencijos rezoliucija // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 131–133.
21. 1919 m. spalio 5 d., Kaunas. – Lietuvos delegacijos, dalyvavusios Tartu konferencijoje, pranešimas // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 133–141.

22. 1919 m. spalio 14 d., Paryžius. – Iš Lietuvos delegacijos laikinojo pirmininko T. Naruševičiaus pranešimo Lietuvos vyriausybės vadovui apie Baltijos šalių atstovų bendras pastangas gauti Vakarų valstybių pagamą apsiginti nuo bermontininkų // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 142–143.
23. 1919 m. lapkričio 16 d., Tartu. – Lietuvos delegacijos vadovo J. Šliūpo pranešimas užsienio reikalų ministrui apie Baltijos šalių konferenciją, vykusią lapkričio 10–20 d. // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 143–147.
24. 1919 m. lapkričio 20 d. konferencijos darbas laikinai nutrauktas, bet ji galima bus atnaujinti vienai iš šalių pranešus Estijos užsienio reikalų ministrui. // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 152–153.
25. 1920 m. sausio 6 d., Valka. – Estijos, Latvijos ir Lietuvos kariuomenių vyriausiųjų vadų pasitarimo protokolas // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 157–158.
26. 1920 m. sausio 15–22 d., Helsinkis. – Baltijos šalių konferencijos posėdžių protokolai // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 159–173.
27. 1920 m. sausio 20 d., Helsinkis. – Konferencijos rezoliucija dėl bendros Baltijos šalių gynybinės politikos // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 173.
28. 1920 m. rugpjūčio 5 d., Kaunas. – Lietuvos užsienio reikalų ministro J. Purickio instrukcija Lietuvos delegacijos Buldurių konferencijoje pirmininkui J. Šauliui // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 174.
29. 1920 m. rugpjūtis!, Kaunas. – Lietuvos vyriausybės instrukcija Lietuvos delegacijai, pasiūstai į Buldurių konferenciją, kurioje delegacija įpareigojama kuriant Baltijos sąjungą laikytis labai atsargios pozicijos, kad nebūtų UŽTŪStinti Sovietai, pripažinę Lietuvai Vilnių ir besiruošiantys jį grąžinti // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 175–177.
30. 1920 m. rugpjūčio 5 d.I, Ryga. – Lietuvos delegacijos Buldurių konferencijoje pranešimas Užsienio reikalų ministerijai apie pokalbius su Antantės šalių ir Sovietų atstovais Vilniaus klausimu // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 177–179.
31. 1920 m. rugpjūčio 5 d., Ryga. – Lietuvos delegacijos Buldurių konferencijoje pirmininko J. Šaulio pranešimas Užsienio reikalų ministerijai apie preliminarinius pasitarimus su Latvijos, Estijos, Suomijos ir Lenkijos atstovais dėl karinės konvencijos ir ukrainiečių bei baltarusių atstovų dalyvavimo konferencijoje // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 179–181.
32. 1920 m. rugpjūčio 10 d., Ryga. – J. Šaulio pranešimas Lietuvos Užsienio reikalų ministerijai apie jo derybas dėl Baltijos šalių karinės konvencijos bei sienos su Latvija // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 181–182.
33. 1920 m. rugpjūčio 17 d., Bulduriai. – J. Šaulio pranešimas Užsienio reikalų ministerijai apie Lietuvos atstovų įtakos susilpnėjimą konferencijoje ir faktinį jų pralaimėjimą Lenkijos delegacijai // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 183–186.
34. 1920 m. rugpjūčio 19 d., Bulduriai. – J. Šaulio pranešimas Lietuvos užsienio reikalų ministrui J. Purickiui apie naujas Baltijos šalių karinės konvencijos aktualijas bolševikams pralaimėjus prie Varšuvos // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 186–189.
35. 1920 m. rugpjūčio 20 d., Kaunas – Bulduriai. – Iš Lietuvos vyriausybės telegramos, raginančios Lietuvos delegaciją Buldurių konferencijoje nepritarti Sovietams nepalankioms rezoliucijoms // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 189.
36. 1920 m. rugpjūčio 31 d., Bulduriai. – Suomijos, Estijos, Latvijos, Lietuvos, Lenkijos ir Ukrainos politinė sutartis // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 190–192.
37. 1921 m. vasario 25 d., Talinas. – Suomijos, Estijos, Latvijos, Lietuvos ir Lenkijos pasitarimo, skirto Buldurių konferencijos nutarimų įgyvendinimui ir naujos konferencijos’ sušaukimui, protokolas // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 205–208.

38. Anderson, E. Toward the Baltic Union 1920 – 27 / E. Anderson // LITUANUS: Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences. – Vol. 12, No. 2. – 1966 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.lituanus.org/1966/66_2_03Anderson.htm. – Date of access: 17.10.2013.
39. 1921 m. gegužės 14 d., Ryga. – Lietuvos ir Latvijos užsienio reikalų ministrų pasitarimo protokolas, kuriame užfiksuotas abiejų valstybių pasiryžimas koordinuoti politiką Rusijos ir Vokietijos atžvilgiu bei kurti pirmiausia trijų Baltijos šalių (Lietuvos, Latvijos, Estijos) sąjungą // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 209–210.
40. 1921 m. birželio 25 d., Talinas. – Lietuvos atstovo Estijoje V. Gylio pranešimas J. Purickiui apie būsimą Rygos konferenciją ir apie trijų Baltijos šalių sąjungos perspektyvas // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 216–218.
41. 1921 ID. liepos 7 d., Talinas. – Latvijos ir Estijos savitarpio gynybos sutartis // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 218–220.
42. 1921 m. liepos 7 d., Talinas. – “Laikinas Estijos ir Latvijos Generalinių štabų susitarimas” // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 220–223.
43. 1921 m. liepos 11 d., Ryga. – Estijos ir Latvijos pasitarimo tezės, numatančios pradėti kurti abiejų šalių ekonominę sąjungą // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 226.
44. 1921 m. liepos 12–13 d., Ryga. – “Estijos, Lietuvos ir Latvijos užsienio reikalų ministrų pasitarimo PROTOKOLAS” // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 227–230.
45. 1921 m. liepos 25–29 d., Helsinkis. – Suomijos, Estijos, Latvijos ir Lenkijos užsienio reikalų ministrų konferencijos protokolas*, liudijantis, kad Lenkija sugebėjo susilpninti neseniai Lietuvos pasiektą sąartėjimą su Latvija ir Estija // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. – P. 233–244.

Пастыніў 31.12.2013

THE ATTEMPTS TO CREATE A REGIONAL ALLIANCE OF THE BALTIC STATES IN 1918 – 1921

A. VALODZKIN

The article contains the analysis of theoretical concepts and practical efforts to create the regional alliance of the Baltic nations in 1918–1921. On the basis of archive documents of the appropriate period published in Lithuania the chronology of these nations' co-operation in solving the common problems during the Liberation war and struggle for the international recognition is reconstructed. The article also reveals the controversies of their mutual relations and the reasons of their failing to implement the plans of the regional alliance formation at that time.